

ОСОБЛИВОСТІ ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ КАПІТАЛІЗМУ

Специфіка філософського знання допомагає проникнути в сутність економічних процесів, розглянути їх у широкому соціокультурному контексті. Завдяки цьому філософія економіки здатна розкривати багате за змістом економічне життя.

У сучасному українському суспільстві панують ідеологеми класичного капіталізму, його цінності, до яких відноситься вільна конкуренція, рівність стартових можливостей, правова (але не майнова) рівність тощо. Однак капіталізм значно змінився. У соціальній думці сучасні суспільно-економічні реалії іноді характеризуються як посткапіталістичні за своєю суттю, оскільки конфлікт труда та капіталу пом'якшується, а роль соціальної політики держави зростає. Тому дуже актуальною проблемою є відстеження підходів до вивчення сучасної капіталістичної економіки та її розвитку.

Капіталізм, який прийшов на зміну традиційній натуральній формі господарства, значно впливав на простір життя людини, відбувався швидкий прогрес науки та техніки. Філософія економіки, яка у добу раннього капіталізму розвивала ліберальні (А. Сміт) та утопічні (К.-А. Сен-Симон) ідеї, досить оптимістично сприйняла зміни у суспільстві. З часом філософський аналіз набув більш критичного ставлення до капіталістичного виробництва і соціальних проблем, які його супроводжують.

З XIX ст. найбільш впливовою методологією філософії економіки став економічний детермінізм, розвинутий у марксизмі. Він полягає у спробі пояснити принципи розвитку суспільства як цілісної системи через реконструкцію його економічного базису. Не було б помилкою стверджувати, що економічний та/або технологічний детермінізм і досі залишаються

пануючим підходом до аналізу сучасного суспільства, незважаючи на притаманний їм редукціонізм та певні утопічні риси.

Економічний детермінізм як методологічна установка простежується в багатьох соціально-філософських вченнях ХІХ століття. Так для німецького мислителя, представника філософії життя, Г. Зіммеля фактором, який детермінує усі соціокультурні процеси, є гроші. Результатом розвитку грошового господарства та інтелектуалізації соціального життя стало розширення свободи, а з іншого боку, втрата традицій, духовності [3].

У першій половині ХХ ст. виникла філософія технологічного детермінізму. У вченнях Д. Белла, Р. Арона, О. Тоффлера, Х. М. Маклюєна, М. Кастельса техніка і технологія вважалися головним фактором соціально-економічного розвитку. Д. Белл – один з авторів концепції постіндустріального суспільства – знаходився під значним впливом марксизму. Цей вплив відчувається і у концепціях інших представників даного напрямку, де поняття «технологія» за змістом дорівнювалося поняттю «цивілізація», тобто враховувало також і характер економіки.

Так О. Тоффлер вважав, що в суспільстві взаємодіють техно-, соціо-, інфо- та психосфера, але саме технологічні революції є джерелом нових тенденцій. О. Тоффлер визначив три такі революції: аграрна, індустріальна та «революція третьої хвилі». Унаслідок останньої народжується прогресивне постіндустріальне суспільство, яке характеризується розвитком інфосфери.

У др. пол. ХХ ст. післявоєнна західна економіка розвивалася паралельно із становленням соціальних інститутів. З одного боку, у цьому можна бачити вплив соціалістичної ідеології, а з іншого, наявність внутрішніх ресурсів капіталізму. Відтоді саме держава мала стати гарантом гідного рівню життя громадян, забезпечувати мінімальну заробітну платню, соціальні пільги та захист.

Одним з аспектів розвитку економіки др. пол. ХХ – поч. ХХІ ст. є необхідність постійно стимулювати потенційних споживачів для придбання все більшої кількості товарів та послуг. Гостра критика суспільства споживання

здійснювалася філософами Франкфуртської школи. Західне суспільство усвідомлює, що орієнтація на приватне збагачення та культ споживання породжують безідейність та в більш широкому сенсі – бездуховність. Але поступово почуття провини, критичний погляд, характерний для західних інтелектуалів середини ХХ ст., змінила іронія постмодерного осмислення світу.

Проблема безпеки поступово вийшла на перший план, оскільки досягнутий рівень добробуту змушує постійно турбуватися про його збереження. У сучасному «суспільстві ризику» (У. Бек) люди стають несприйнятливими до проблеми внутрішньої свободи, тому що багатий спектр послуг і пропозицій компенсує для них її недолік, пов'язаний з маніпулюванням свідомістю з боку ЗМІ. Заради своєї безпеки сучасна людина згодна пожертвувати багатьом, у тому числі готова звузити рамки власної свободи і перетворитися на об'єкт постійного нагляду. Саме безпека, а не справедливість і рівність, є головною цінністю сучасної епохи.

Перші ідеологи інформаційного суспільства розглядали його як логічне продовження та черговий етап розвитку капіталізму, але існує думка, що інформаційна епоха – це стадія подолання капіталізму, тобто період становлення нового соціально-економічного устрою. В. Л. Іноземцев говорить про те, що інформаційні ресурси і технології просувають людство до «постекономічного суспільства», в якому здійснено перехід від праці як економічно мотивованої діяльності до творчості, метою якої виступає самореалізація особистості [2].

На зміну пролетаріату приходять так званий когнітаріат (О. Тоффлер). За умов, коли в економіці панує невиробничий сектор, статус пролетаріату як класу-гегемону стає сумнівним. Виникають критичні думки щодо існування класового поділу суспільства взагалі. Зростаючий вплив інформаційних технологій нібито призводить до того, що в інформаційному суспільстві класи змінюються соціально недиференційованими «інформаційними спільнотами» (Е. Масуда).

Аналітики твердять, що розмови про експлуатацію праці також є застарілими, оскільки сучасні роботодавці вкладають гроші у розвиток, підвищення кваліфікації, психологічну адаптацію своїх робітників.

Інформаційне суспільство характеризують як еру достатку. Якщо в пізньому індустріальному суспільстві люди перестають турбуватися про продовольство, то у постіндустріальному вони вже взагалі перестануть турбуватися про матеріальні потреби. І так само, як індустріальне суспільство знищило рабство, голод та епідемії, постіндустріальна економіка знищить авторитаризм, війну і розбрат. Така точка зору віглядає утопічною, але у цілому є абсолютно адекватною філософському детермінізму і прогресивізму.

Проте сучасний марксизм вважає, що стверджувати наявність якісних змін зарано: експлуатація робітників зберігається, але за умов міжнародного розподілу праці вона здійснюється західним капіталом відносно дешевої робочої сили у Китаї, Кореї, на Тайвані тощо. Міжнародний поділ праці супроводжується зосередженням наукоємного виробництва у розвинених країнах, від яких залежить решта світу. Засоби масової інформації подають класові конфлікти, що нібито зникли у добу посткапіталізму, як етнічні, користуючись тим, що у виробництві зайняті, головним чином, мігранти [1].

Концепція інформаційного суспільства неодноразово критикувалася за технократизм, тобто за те, що вона ставить суспільний прогрес в безпосередню залежність від розвитку науки і техніки. Такий підхід є політично небезпечним та безвідповідальним (Р. Бедхем, Ф. Уебстер). Шлях подолання проблеми полягає в тому, щоб, визнаючи безумовну важливість розвитку технологій, підкреслити центральне значення суспільних відносин, що обумовлюють наслідки цього розвитку [4].

Сьогодні критика інформаційного підходу вже цілком відповідає за своїм обсягом теоретичним побудовам авторів даної концепції [4, с. 119]. Основними недоліками теорії були визнані технологічний детермінізм, оскільки він зводить багатofакторність розвитку до однієї засади, європоцентризм, утопічність.

Проте, треба зауважити, що теорія інформаційного суспільства залишається й досі єдиною системною методологією осмислення ролі інформаційних технологій в соціально-економічному житті. У світоглядному плані в рамках цієї теорії здійснюється переосмислення статусу людини та цінностей техногенної цивілізації, пошук альтернативних шляхів суспільного розвитку, прагнення до розвитку та подолання кризових тенденцій [4].

Таким чином, філософський аналіз сучасної економіки відбувається в напрямках, які акцентують посткапіталістичний характер економічної реальності у порівнянні з класичним капіталізмом, досліджують суспільство споживання, розглядають наслідки процесів інформатизації та глобалізації економіки, вивчають ризики, які супроводжують суспільство на даному етапі розвитку техногенної цивілізації.

Література

1. Жижек С. Хрупкий абсолют или Почему стоит бороться за христианское наследие / Жижек С. – М. : Художественный журнал, 2004. – 177 с.
2. Иноземцев В. Л. За пределами экономического общества: Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире / Иноземцев В. Л. – М. : «Academia» – «Наука», 1998. – 640 с.
3. Потоцкая Ю. И. Социокультурные аспекты философии денег Г. Зиммеля / Потоцкая Ю. И. // Актуальные вопросы развития современного общества : сборник статей 4-ой Международной научно-практической конференции (18 апреля 2014 года) : в 4-х т. – Курск : Юго-Зап. гос. ун-т., 2014. – Том 3. – С. 326–328.
4. Чернова Е. Н. Концепция информационного общества в современном социальном познании [Электронный ресурс] / Чернова Е. Н. – Режим доступа : http://hses-online.ru/2010/06/09_00_11/12.pdf.